

UDC: 347.963(045)(575.1)

PROKURATURA ORGANLARINING YER TO'G'RISIDAGI QONUN HUJJATLARI IJROSI USTIDAN NAZORATNI AMALGA OSHIRISH BORASIDAGI VAZIFALARI TAQSIMLANISHINING AYRIM JIHATLARI

Abduhakimov Murodullo Tog'ayevich,

Bosh prokuratura Akademiyasi
mustaqil izlanuvchisi

ORCID: 0000-0002-9544-4637

e-mail: murodill@inbox.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirish vakolati berilgan prokuratura organlari doirasi, ular o'rtasida vazifalarning o'zaro taqsimlanishining ayrim masalalari, xorijiy mamlakatlarda yer munosabatlarining tartibga solinishi, chet el prokuratura organlarining yer sohasidagi vazifa va vakolatlari bilan bog'liq masalalar yoritilgan hamda qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha takliflar berilgan. Xususan, yerga oid qonun hujjatlari ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirishga mas'ul bo'lgan Bosh prokuratura va hududiy prokuraturalar tegishli tarmoqlarining tashkil etilishi, ular faoliyatining takomillashtirilishi, tabiatni muhofaza qilish bo'yicha tashkil qilingan ixtisoslashtirilgan prokuraturalarga ham yerga oid qonun hujjatlari ijrosi ustidan nazorat vazifalarining yuklanganligi holatlari chuqur tahlil qilingan. Shuningdek, tadqiq qilinayotgan masala bo'yicha statistik ma'lumotlar, tadqiqotchi olimlarning ilmiy qarashlari hamda mutaxassislar fikrlari keltirilib, tahlil qilinayotgan mavzuning nazariy jihatlariga ham e'tibor qaratilgan. Yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi bo'yicha prokuratura organlari tomonidan xorijiy mamlakatlar, aynan G'arb davlatlari tajribasini tahlil etish prokuratura faoliyati, asosan, sudlarda prokuror ishtirokini ta'minlash va jinoyat qonunchiligi sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilganligi, qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati funksiyasi yetakchi funksiya bo'lib qolayotganligi haqida xulosa berilgan.

Kalit so'zlar: prokuratura, qonun hujjatlari, prokuror nazorati, vazifalar taqsimlanishi, yer, yer islohoti, qishloq xo'jaligi yerlari, sug'oriladigan yer, hududiy va ixtisoslashtirilgan prokuratura, xorijiy mamlakatlar, yer uchastkalarini o'zboshimchalik bilan egallash, noqonuniy qurilish, javobgarlik.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЯЗАННОСТЕЙ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ ПО ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ НАДЗОРА ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Абдухакимов Муроdulло Тогаевич,

самостоятельный соискатель

Академии Генеральной прокуратуры

Республики Узбекистан

Аннотация. Настоящая статья посвящена анализу сферы деятельности органов прокуратуры, уполномоченных осуществлять контроль за исполнением земельного

законодательства, некоторые вопросы взаимного распределения обязанностей между ними, вопросы, связанные с регулированием земельных отношений в зарубежных странах, задачи и полномочия иностранных органов прокуратуры в земельной сфере, и включает предложения по совершенствованию законодательства. В частности, некоторые аспекты организации соответствующих подразделений Генеральной прокуратуры и территориальных прокуратур, которые отвечают за осуществление надзора за исполнением земельного законодательства, совершенствования их деятельности и деятельности специализированных прокуратур, организованных для природоохраны, также проанализированы случаи присвоения функции надзора за реализацией земельного законодательства. Кроме того, представлены статистические данные по изучаемому вопросу, научные взгляды ученых-исследователей и мнения специалистов, а также уделено внимание теоретическим аспектам анализируемого предмета. В результате изучения опыта в области контроля за исполнением законодательства в сфере землепользования в зарубежных странах, конкретно стран Запада, сделан вывод, что основная деятельность органов прокуратуры направлена на обеспечение участия прокурора в судебных процессах и реализацию государственной политики в сфере борьбы с преступлениями, а в странах СНГ функция прокурорского надзора является доминирующей.

Ключевые слова: прокуратура, законодательные акты, прокурорский надзор, распределение обязанностей, земля, земельная реформа, сельскохозяйственные угодья, орошаемые земли, территориальная и специализированная прокуратура, зарубежные страны, самовольный захват земельных участков, незаконное строительство, ответственность.

SOME ASPECTS OF THE DISTRIBUTION OF RESPONSIBILITIES OF THE PROSECUTOR'S OFFICE FOR THE SUPERVISION OF THE IMPLEMENTATION OF LAND LEGISLATION

Abduxakimov Murodullo Togaevich,
Independent Researcher of the Academy
of the General Prosecutor's Office of
the Republic of Uzbekistan

Abstract. This article is devoted to the analysis of the scope of activities of the prosecutor's office authorized to monitor the implementation of land legislation, some issues of mutual distribution of responsibilities between them, issues related to the regulation of land relations in foreign countries, the tasks and powers of foreign prosecutor's offices in the land sphere, and includes proposals for improving legislation. In particular, some aspects of the organization of the relevant departments of the General Prosecutor's Office and territorial Prosecutor's offices, which are responsible for overseeing the implementation of land legislation, improving their activities, specialized prosecutor's offices organized for nature protection control tasks for the implementation of land legislation. Moreover, statistical data on the issue under study, scientific views of research scientists and opinions of specialists are also presented, as well as attention is paid to the theoretical aspects of the analyzed subject. As a result of studying the experience in the field of control over the implementation of legislation in the field of land use in foreign countries, namely in western countries, it was concluded that the main activity of the prosecutor's office is aimed at ensuring the participation of the prosecutor in a court proceeding, and in the CIS countries, the function of prosecutor's supervision is dominant.

Keywords: prosecutor's office, legislation, prosecutor's supervision, distribution of responsibilities, land, land reform, agricultural land, irrigated land, territorial and specialized prosecutor's office, foreign countries, unauthorized seizure of land, illegal construction, responsibility.

Kirish

Respublikamizda muqaddas yerlarimizni asrash, uning har bir qarich yeridan oqilona foydalanish – bevosita milliy xavfsizlik va barqarorlikka to'g'ridan to'g'ri daxldor hisoblanib, xalqimizning rizq-u ro'zi, to'kis va farovon hayoti bebaho boylik – yerdan oqilona foydalanishga chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda ekin yerlari respublika umumiy yer maydonining (44,8 mln gektar) atigi 9,7 foizini (4,3 mln gektar) tashkil etadi. Ekin yerlarining ham faqatgina 3,2 mln gektari sug'oriladigan yerlar hisoblanib, yerdan foydalanishdagi mas'uliyatsizlik, o'zibo'larchilik va noqonuniy holatlar oqibatida bunday yerlar ham yildan yilga kamayib bormoqda. Aholi sonining o'sishi, qishloq xo'jaligi yerlarining boshqa toifalarga o'tkazilishi va global iqlim o'zgarishi oqibatida so'nggi 15 yilda aholi jon boshiga to'g'ri keladigan, sug'oriladigan yer maydoni 23 sotixdan 16 sotix yoki 24 foizga kamaydi. Misol uchun, bugun Andijon viloyatida ekin yerlari u yerda istiqomat qiluvchi odam boshiga atigi 7 sotixdan to'g'ri kelmoqda. Shunday bir vaziyatda, yerdan foydalanishdagi o'zibo'larchilik va suiiste'molchiliklar oqibatida o'tgan 30 yil mobaynida qariyb 200 ming gektar sug'oriladigan yerlar qisqarib, boshqa toifali yerlarga aylangan. Birgina 2017-yildan 2022-yilgacha bo'lgan davrning o'zida sug'oriladigan yerlar 31,5 ming gektarga qisqarib ketgan [1].

O'zbekistonning hozirgi yangi taraqqiyot bosqichida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev tashabbusi bilan yer maydonlaridan samarali va oqilona foydalanishga qaratilgan muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. "Har qarich yer – davlatning, demakki, xalqimizning bebaho boyligi hisoblanadi. Undan noqonuniy, o'zboshimchalik bilan foydalanishga hech kimning haqqi yo'q" [2], deb ta'kidlagan edilar Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev.

Bugungi kunda respublikamizda Yangi O'zbekistonni qurish yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlar jarayonida yer may-

donlarini muhofaza qilish, undan oqilona va qonunda belgilangan tartibda foydalanishni ta'minlash borasida prokuratura organlariga ko'plab vazifalar yuklanmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004-yil 11-martdagi "Qishloq xo'jaligida islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan qonunlar ijrosini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-3406-sonli Farmoniga ko'ra, Bosh prokuratura, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyat prokuraturalarida qishloq xo'jaligi sohasida qonuniylikni ta'minlash hamda xo'jalik yurituvchi subyektlarning huquqlarini himoya qilish bo'limlari tashkil qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2014-yil 24-iyuldagi "Qonunchilik ijrosini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4636-sonli Farmoniga ko'ra, yuqorida ko'rsatilgan Bosh prokuraturaning qishloq xo'jaligi sohasida qonuniylikni ta'minlash va xo'jalik yurituvchi subyektlarning huquqlarini himoya qilish bo'limi Qishloq xo'jaligi sohasida qonunchilik ijrosi ustidan nazorat boshqarmasi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar prokuraturalaridagi qishloq xo'jaligi sohasida qonuniylikni ta'minlash va xo'jalik yurituvchi subyektlarning huquqlarini himoya qilish bo'limlari qishloq xo'jaligi sohasida qonunchilik ijrosi ustidan nazorat bo'limlariga o'zgartirilgan.

Mazkur islohotlar davom ettirilib, yerlardan foydalanish va uni muhofaza qilish jarayonida qonuniylikni ta'minlash, sohada qat'iy prokuror nazoratini o'rnatish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-fevraldagi "Yer uchastkalaridan foydalanishda davlat nazorati samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 138-sonli qarori bilan Bosh prokuraturada Yer resurslari talon-toroj qilinishining oldini olish boshqarmasi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar prokuraturalarida esa umumiy soni 56 ta shtat birligidan iborat

bo'lgan Yer resurslari talon-toraj qilinishining oldini olish bo'limlari tashkil etildi.

Ushbu mavzuga aloqador huquqiy adabiyotlar o'rganilganda, yerga oid qonunlar ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirishni kompleks ta'minlashga qaratilgan ilmiy izlanishlar mavjud emasligi, yerga oid qonunlar ijrosi ustidan nazoratning to'liq amalga oshirilishini ta'minlash hamda yer sohasidagi qonun buzilishi holatlarini aniqlashning zamonaviy to'liq metodologiyasi yaratilmaganligi ma'lum bo'ldi.

Shuningdek, yuqorida ko'rsatilgan tuzilmalar, hududiy prokuraturalar va unga tenglashtirilgan ixtisoslashtirilgan prokuraturalarda yerga oid qonun hujjatlari ijrosi ustidan prokuror nazoratini ta'minlash borasida vazifalarning to'g'ri taqsimlanishida ayrim bo'shliqlar mavjud.

O'zbekistonda mazkur sohada umuman ilmiy izlanishlar olib borilmagan. Xorijiy davlatlardan faqatgina Rossiya Federatsiyasida Y.G. Chervyakova, T.B. Ashitkova va O.V. Kaluginalar tomonidan Rossiya Federatsiyasining yer qonunchiligi ustidan prokuror nazorati masalalariga doir ilmiy izlanishlar olib borilgan, xolos.

Umuman olganda, ushbu mavzuni tadqiq qilishning dolzarbligi quyidagi omillarga bevosita bog'liq. Xususan:

- yerga oid qonun buzilishi holatlari juda yuqori ko'rsatkichlarni tashkil qilmoqda. Achinarlisi, bunday huquqbuzarliklar yerdan foydalanuvchilar qatorida mahalliy hokimlik va yer nazoratiga bevosita mas'ul bo'lgan idoralar xodimlari tomonidan ham ko'plab sodir etilmoqda;

- yerdan noqonuniy foydalanish, qishloq xo'jaligi, ayniqsa, sug'oriladigan yerlarning boshqa maqsadlarda ishlatilishi oqibatida yer maydonlari sezilarli darajada kamaymoqda;

- so'nggi uch yilda prokuratura organlari zimmasiga yerlardan maqsadli va oqilona foydalanishni ta'minlash bo'yicha ko'plab vazifalar yuklanib, ushbu soha prokuror

nazoratining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda;

- qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati predmeti va chegaralariga oid yondashuvlarning o'zgarib borayotganligi sababli ushbu sohada nazoratni amalga oshirishning yangicha nazariy qoidalari va tavsiyalarini ishlab chiqish hamda sohada yagona amaliyotni joriy qilish zaruriyati yuzaga kelmoqda.

Material va metodlar

Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasida yer to'g'risidagi qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati obyektining ilmiy-nazariy asoslari to'g'ri tashkil qilinganligi, yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan prokuror nazoratini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari, prokuratura organlari tomonidan qo'llanilgan prokuror nazorat hujjatlarining kamchiliklarini tahlil qilish, umumlashtirish va tizimlashtirish, xorijiy mamlakatlarda prokuratura organlari tomonidan yerlardan foydalanish va uni muhofaza qilish yuzasidan nazoratni amalga oshirish xususiyatlarini qiyosiy-huquqiy tadqiq etish asosida ijobiy tajribani mamlakatimizga tatbiq etish masalalari o'rganildi. Ushbu masalalar bo'yicha muallifning takliflari ishlab chiqilib, qonunchilikni to'ldirish bo'yicha takliflar ilgari surildi.

Tadqiqot davomida tizimli-tuzilmaviy, qiyosiy-huquqiy tahlil, mantiqiy, aniq sotsiologik, ilmiy manbalarni kompleks tadqiq etish, induksiya va deduksiya, empirik material va statistik ma'lumotlar tahlili, qonun hujjatlarini sharhlash, kuzatuv, maxsus ilmiy va huquqni qo'llash amaliyotini o'rganib borish kabi usullardan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Bizga ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishgan dastlabki kunlardan oq milliy prokuraturaning paydo bo'lishi va shakllanishiga alohida e'tibor berildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992-yil 8-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlari

to'g'rsida"gi PF-313-sonli Farmoniga asosan, Sobiq Sovet ittifoqi qaramog'idagi O'zbekiston SSR prokuraturasi O'zbekiston Respublikasi prokuraturasiga aylantirildi.

Shundan so'ng O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 1992-yil 24-yanvarda "O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlari faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida"gi 313-sonli qarori qabul qilinib, unda prokuror nazoratining asosiy masalalari belgilab berildi.

Bugungi kundagi prokuratura organlarining tizimi, ularning faoliyat yo'nalishlari va boshqa masalalar O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining dastlabki yillarida qabul qilingan hamda 2001-yil 29-avgustda yangi tahrirda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Prokuratura to'g'risida"gi Qonuni-da o'z aksini topdi.

Prokuratura organlarining vakolatlari markazlashganlik tamoyilidan kelib chiqib, hududiy prokuraturalar hamda maxsus prokuratura va tarmoqlarga yuklangan vazifalardan kelib chiqqan holda amalga oshirilishi mumkin. Shu o'rinda yerga oid qonun hujjatlari ijrosi ustidan nazoratning amalga oshirilishida ularning vakolat doiralari aniq belgilanishi ham maqsadga muvofiq sanaladi. O. Kaluginaning fikriga ko'ra, qonunlar ijrosi, shu jumladan, yerdan foydalanish va muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan prokuror nazoratining samaradorligi ko'p jihatdan prokurorning ushbu nazorat sohasini amalga oshirish bo'yicha ishini tashkil etishi bilan belgilanadi [3].

O'zbekiston Respublikasi "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning 10-moddasida O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlarining tizimiga O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi prokuraturasi, viloyatlar va Toshkent shahar prokuraturalari, tumanlar va shaharlar prokuraturalari, viloyat prokuraturalariga tenglashtirilgan O'zbekiston Respublikasi Harbiy prokuraturasi, O'zbekiston Respublikasi Transport prokuraturasi, tuman

prokuraturalariga tenglashtirilgan, hududiy harbiy, transport va ixtisoslashtirilgan prokuraturalar kirishi ko'rsatib o'tilgan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzurida Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti va Majburiy ijro byurosi, shuningdek, ularning joylardagi bo'linmalari faoliyat ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi prokuratura organlari tizimida yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi ustidan nazorat Bosh prokuratura, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar prokuraturalarida ikkita tarmoq tomonidan amalga oshirilishi ko'zda tutilgan.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining 2017-yil 7-noyabrda-gi "Qishloq xo'jaligi sohasida qonunchilik ijrosi ustidan nazorat samaradorligini yanada oshirish to'g'risida"gi 160-sonli buyrug'ining 1-bandida [4] qishloq xo'jaligi yerlaridan maqsadli va oqilona foydalanilishi ustidan nazoratni amalga oshirish Bosh prokuraturaning Agrar va oziq-ovqat sohaslarini rivojlantirishga oid qonunchilik ijrosi ustidan nazorat boshqarmasiga yuklangan. O'z navbatida, noqishloq xo'jaligi yerlaridan maqsadli va oqilona foydalanish hamda davlat kadastri xizmati ko'rsatilishi jayronida qonunlar ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirish esa O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining 2017-yil 24-noyabrda-gi "Ijtimoiy va iqtisodiy qonunchilik ijrosi ustidan prokuror nazoratini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 166-sonli buyrug'iga [4] ko'ra, Bosh prokuraturaning iqtisodiy sohada qonunchilik ijrosi ustidan nazorat va uning hududiy bo'limlariga yuklangan.

Mazkur bo'limlar, ular o'rtasida vazifalar taqsimotidagi muammolar xususida to'xtalishdan oldin mazkur tarkibiy tarmoqlarning tashkil qilinishi hamda ular oldiga qo'yilgan vazifalar haqida to'xtalish joiz.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004-yil 11-martdagi "Qishloq

xo'jaligida islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan qonunlar ijrosini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-3406-sonli Farmoniga ko'ra, qishloq xo'jaligi sohasida qonuniylikni ta'minlash va xo'jalik yurituvchi subyektlarning huquqlarini himoya qilish bo'limlarining asosiy vazifalari etib:

- qishloq xo'jaligi sohasidagi qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari hamda Hukumat qarorlarida bayon etilgan talablarning o'z vaqtida, to'liq ijro etilishini nazorat qilish;

- asosiy qishloq xo'jalik ekinlari (*paxta va g'alla*) ekiladigan maydonlar monitoringini muntazam o'tkazib turish, ekin maydonlari mahsulot ishlab chiqaruvchilar – fermer va shirkat xo'jaliklari, tuman va viloyatlar tomonidan qabul qilingan hamda tasdiqlangan shartnoma majburiyatlariga muvofiqligini tanlab, tekshirishlar o'tkazish;

- fermer va dehqon xo'jaliklariga yer ajratish borasida qonunchilik hamda me'yoriy hujjatlarda o'rnatilgan tartib buzilishining oldini olish kompleks chora-tadbirlarini amalga oshirish, mas'ul shaxslar tomonidan xizmat mavqeyi suiiste'mol qilinishi, qarindosh-urug'chilik va oshna-og'aynigarchilik munosabatlaridan foydalanish hollariga yo'l qo'ymaslik;

- yerlardan maqsadli va asrab-avaylab foydalanish, ularning unumdorligi saqlanishini ta'minlab kelayotgan fermer hamda dehqon xo'jaliklarining huquq va manfaatlarini himoya qilish;

- yerlardan qat'iy ravishda maqsadli foydalanish, sug'oriladigan ekin maydonlari muomaladan chiqarilishiga yo'l qo'ymaslik, qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish bo'yicha qabul qilingan shartnoma majburiyatlariga rioya etilishi ustidan doimiy nazoratni amalga oshirish;

- qishloq xo'jaligi sohasida huquqbuzarliklar profilaktikasi, shu jumladan, huquqbuzarliklarning oldini olish ekanligi belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-martdagi "Agrar va oziq-ovqat

sohalarini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4643-sonli qarorining 4-bandiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasining Qishloq xo'jaligi sohasida qonunchilik ijrosi ustidan nazorat boshqarmasi Agrar va oziq-ovqat sohalarini rivojlantirishga oid qonunchilik ijrosi ustidan nazorat boshqarmasi hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar prokuraturalarining qishloq xo'jaligi sohasida qonunchilik ijrosi ustidan nazorat bo'limlari agrar va oziq-ovqat sohalarini rivojlantirishga oid qonunchilik ijrosi ustidan nazorat bo'limlari deb qayta nomlangan hamda ularga qo'shimcha 145 ta shtat birliklari ajratilgan.

Shuningdek, mazkur qarorga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi tuzilmasida qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat xavfsizligi sohasida qonun hujjatlari talablariga rioya etilishi va ularning ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirishga mas'ul bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining o'rinbosari hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar prokurorlarining o'rinbosarlari, O'zbekiston Respublikasi transport prokurorining katta yordamchisi lavozimlari joriy etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining 2021-yil 25-maydagi 233-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasining Agrar va oziq-ovqat sohalarini rivojlantirishga oid qonunchilik ijrosi ustidan nazorat boshqarmasi to'g'risidagi nizom"ning 7-bandiga ko'ra, boshqarmaning asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilangan:

- agrar va oziq-ovqat sohalarini rivojlantirishga oid qonunchilik hujjatlari, Bosh prokuratura hay'ati qarorlari va ish rejalari, Bosh prokuror buyruqlari, farmoyishlari va ko'rsatmalari ijrosini qat'iy ta'minlash;

- yer va suv resurslaridan maqsadli foydalanishni ta'minlash, sug'oriladigan ekin maydonlari qonunga xilof ravishda muoma-

ladan chiqarilishining oldini olish choralarini ko'rish;

- qishloq xo'jaligi yo'nalishidagi klasterlar, kooperatsiyalar, fermer xo'jaliklari va boshqa korxonalarga yer ajratish borasida qonunchilik talablariga rioya etilishi, yer maydonlariga qishloq xo'jaligi ekinlari joylashtirilishining qonuniy, asosli va adolatli amalga oshirilishi ustidan nazorat o'rnatish;

- agrar va oziq-ovqat sohaslarida tabiiy resurslardan oqilona foydalanilishi, suv tejovchi texnologiyalarning keng joriy etilishi hamda foydalanishdan chiqib ketgan yerlarning qayta foydalanishga kiritilishini ta'minlash;

- o'rmon va o'rmon fondi yerlaridan foydalanish sohasidagi qonunchilik ijrosi ustidan tizimli nazoratni ta'minlash va h. k.

Eng qizig'i, yer bilan bog'liq asosiy munosabatlar qishloq xo'jaligi yerlariga taalluqli bo'lsa-da, Davlat soliq qo'mitasi huzuridagi Kadastr agentligi va uning yer bilan bog'liq faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish Bosh prokuratura va hududiy prokuraturalarning iqtisodiy sohadagi qonunchilik ijrosi ustidan nazorat bo'yicha tarmoqlariga yuklangan.

Shu sababli ushbu ilmiy tadqiqot jarayonida yer sohasidagi qonunchilik ijrosi ustidan nazorat yo'nalishi bo'yicha Bosh prokuratura va viloyat prokuraturalarida alohida tarmoqlarni tashkil qilish, ushbu tarmoqlarga Yer kodeksining 8-moddasida ko'rsatilgan barcha yer toifalari bo'yicha qonunlar ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirish vazifasini yuklash maqsadga muvofiqligi haqida taklif ishlab chiqilib, ushbu taklif O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-fevraldagi PQ-138-sonli qarori qabul qilinishida inobatga olingan.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi prokuraturasi organlari tizimida maxsus prokuraturalar tashkil qilingan bo'lib, ular tomonidan ham yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi bo'yicha nazorat amalga oshiriladi.

Xususan, O'zbekiston Respublikasining "Prokuratura to'g'risida"gi Qonuni dastlab qabul qilingan vaqtda, ya'ni 1992-yil 8-dekabrda ham prokuratura organlari tizimida tuman prokuraturalariga tenglashtirilgan tabiatni muhofaza qilish prokuraturalari faoliyat ko'rsatishi belgilab qo'yilgan edi. O'zbekiston Respublikasi prokurori tomonidan 1993-yil 11-oktabr kuni tasdiqlangan "Orol tabiatini muhofaza qilish prokuraturasi to'g'risida"gi Nizomga muvofiq, Orol tabiatni muhofaza qilish prokuraturasining asosiy vazifalari sifatida Orolbo'yi mintaqasida atmosfera havosi, yer va yer osti, hayvonot dunyosi, zakazniklar, qo'riqxonalar, o'rmon va o'simliklar dunyosi, tabiiy yodgorliklar to'g'risidagi, korxona, tashkilotlarning sanoat va xo'jalik chiqindilarini zararsizlantirish yoki yo'q qilish tartibini belgilovchi qonunlar bajarilishini nazorat qilish ekanligi ko'rsatib o'tilgan [5].

Mazkur prokuratura Orolbo'yi hududlaridagi hududiy prokuraturalar bilan birgalikda yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi yuzasidan nazoratni ham amalga oshirib kelgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 27-avgustdagi "Bo'stonliq tumani boshqaruvning alohida tartibini joriy etish orqali turizmni jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6053-sonli Farmoniga ko'ra, Toshkent viloyatida tabiatni muhofaza qilishga oid qonunchilik ijrosi ustidan nazorat va yerlardan noqonuniy foydalanishni bartaraf etish bo'yicha ixtisoslashtirilgan prokuratura tashkil etilgan hamda tabiatni muhofaza qilishga oid qonunchilik ijrosi ustidan nazorat, shuningdek, yerlardan noqonuniy foydalanishni bartaraf etish bo'yicha ixtisoslashtirilgan prokuratura Bo'stonliq tumani hududida joylashtirilishi belgilangan [6]. Bosh prokurorning 2020-yil 14-oktabrdagi 1152-sonli buyrug'iga ko'ra, Toshkent tabiatni muhofaza qilish prokuraturasining asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilangan:

– Toshkent viloyati hududida tabiatni muhofaza qilish, yer va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, hududning ekologik holatini yanada yaxshilash, ekoturizmni rivojlantirishga oid qonun hujjatlari soʻzsiz bajarilishi ustidan nazorat olib borish;

– yer, yer osti boyliklari, suv, oʻrmonlar, muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, hayvonot va oʻsimlik dunyosini muhofaza qilish hamda ulardan foydalanish sohasidagi qonunchilikka rioya etilishini nazorat qilish;

– yer maydonlarining oʻzboshimchalik bilan egallab olinishi hamda noqonuniy obyektlar qurilishining oldini olish, oʻrmon fondi yerlarida yer uchastkalaridan foydalanilishida qonunchilikka qatʼiy amal qilinishini taʼminlash choralarini koʻrish;

– “Chorvoq” erkin turistik zonasi hududida yer uchastkalaridan foydalanilishi, yashil zonalarining tashkil qilinishi, tabiatga zarar keltiradigan xoʻjalik faoliyati, shu jumladan, chorvachilik, dehqonchilik, yangi sanoat va xizmat koʻrsatish obyektlarini barpo etish taqiqlangan zonalarining belgilanishi hamda unga amal qilinishini nazorat qilish;

– tabiatni muhofaza qilish, yer va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish sohasida huquqbuzarliklarni barvaqt aniqlash va oldini olish, ularning oqibatlarini va bunga imkon bergan sabab va sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilishini taʼminlash;

– tabiatni muhofaza qilish, yer va tabiiy resurslardan foydalanish sohasidagi jinoyatlar haqida ariza, xabar va maʼlumotlar yuzasidan tergovga qadar tekshiruv hamda qoʻzgʻatilgan jinoyat ishlari boʻyicha dastlabki tergov oʻtkazish va h. k.

Bundan tashqari, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-apreldagi “Jizzax viloyatida tabiatni muhofaza qilishga oid qonunchilik ijrosini taʼminlashning qoʻshimcha chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-226-sonli qaroriga asosan, 8 nafar shtat birligidan iborat boʻlgan Zominda tabiatni muhofaza qilishga oid qonunchilik ijrosi

ustidan nazorat va yerlardan noqonuniy foydalanishni bartaraf etish boʻyicha ixtisoslashtirilgan prokuratura tashkil etilgan. Ushbu qarorning 2-bandiga koʻra, mazkur ixtisoslashgan prokuraturaning asosiy vazifalari sifatida quyidagilar qayd etilgan:

– Jizzax viloyatining Zomin va Baxmal tumanlari hududlarida tabiatni muhofaza qilish, sogʻlomlashtirish va rekreatsiya maqsadlariga moʻljallangan yerlar, oʻrmon va suv fondi yerlari, shu jumladan, Zomin milliy tabiat bogʻi va Zomin davlat qoʻriqxonasi yerlaridan oqilona foydalanish hamda bunday yerlarni muhofaza qilishga qaratilgan qonunchilik hujjatlari ijrosi ustidan doimiy nazoratni oʻrnatish;

– tumanlar hududidagi tabiatni muhofaza qilish, sogʻlomlashtirish va rekreatsiya maqsadlariga moʻljallangan yerlarning oʻzboshimchalik bilan egallab olinishi hamda ularda noqonuniy qurilmalar qurilishining oldini olish boʻyicha doimiy choralar koʻrib borish;

– tumanlar hududidagi oʻrmon va suv fondi yerlaridan maqsadli hamda samarali foydalanilishi ustidan doimiy monitoring olib borish;

– tumanlar hududida tabiat, yer osti boyliklari, oʻsimlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilishga qaratilgan qonunchilik hujjatlari rioya etilishi ustidan qatʼiy prokuror nazoratini oʻrnatish;

– sohada qonun buzilishi holatlarini barvaqt aniqlash va ularning oldini olish choralarini koʻrish.

Ushbu qaror ijrosini taʼminlash maqsadida ham Oʻzbekiston Respublikasi Bosh prokurorining 2022-yil 30-apreldagi 707-sonli buyrugʻi qabul qilinib, yuqorida koʻrsatilgan Prezident qaroridan kelib chiqqan holda, Zomin tabiatni muhofaza qilish prokuraturasining asosiy vazifalari belgilab berilgan.

Tadqiqot natijalari tahlili

Shu oʻrinda hududiy prokuraturalar va yuqorida sanab oʻtilgan ixtisoslashtirilgan prokuraturalar oʻrtasida vazifalar

chegarasi aniq qilib belgilanmaganligi oqibatida bir-birini takrorlash holatlari mavjudligi, prokurorlarning ushbu sohadagi aniq majburiyatlari belgilab berilmaganligi ko'zga tashlanadi. Chunki "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning 45-moddasiga ko'ra, prokurorlar faoliyatini baholashning asosiy mezonlari qonuniylikning holati va fuqarolarning huquqlari hamda erkinliklari, jamiyat va davlatning qonuniy munfaatlari himoya qilishning ta'minlanishi hisoblanishi qat'iy belgilangan.

Yerlardan foydalanish sohasida qonuniylikni ta'minlashda hududiy prokuror ushbu mazmundagi murojaat va xabarlarni qabul qilib, hal qiladi, yerlardan oqilona va maqsadli foydalanilishi sohasida tekshirishlar o'tkazadi, mazkur sohaga aloqador bo'lgan idoralar faoliyatida qonun hujjatlariga rioya etilishini o'rganib, tegishli qarorlar qabul qiladi.

Mazkur vazifalarning muayyan hududlarda maxsus prokuraturalarga ham umumiy vazifa qilib berilishi kelgusida ular o'rtasida bir-birini takrorlash va boshqa turli xil tushunmovchiliklarni keltirib chiqaradi.

Tadqiqotchi O. Kalugina ham tabiatni muhofaza qilish prokuraturalari yer tabiiy resurs bo'lganligi sababli ushbu sohada qonunning bajarilishini nazorat qilish uchun to'liq javobgar bo'lishi kerak, deb hisoblansa-da, mazkur nazorat sohasini amalga oshirishda asosiy yuk hududiy prokurorlar zimmasiga yuklanganligini bayon qilgan [7].

Umuman olganda, ixtisoslashtirilgan prokuraturalar o'ziga yuklatilgan vazifalar ijrosi ta'minlanishiga qat'iy javobgar hisoblanmaydi. Shu sababli bunday ixtisoslashtirilgan prokuraturalarning aniq vazifalari belgilab berilishi natijasida ushbu predmet yoki obyekt tuman prokuraturalarining javobgarligidan olib tashlanishi maqsadga muvofiqdir.

Fikrimizcha, Toshkent ixtisoslashtirilgan prokuraturasiga "Chorvoq iqtisodiy zonasi", Toshkent viloyatidagi Zomin ixtisoslashtirilgan prokuraturasiga esa Jizzax viloyatidagi (Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi qirg'oq mintaqalaridan tashqari) muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar hamda o'rmon xo'jaliklari hududlarida yerdan foydalanish sohasidagi qonunlar ijrosi ustidan nazoratni yuklash orqali tuman prokuraturalaridan aynan ushbu obyektlarda qonunlar ijrosi ustidan nazorat vazifasini olib tashlash lozim.

Xorijiy tajriba

Jahon yer fondining jami 78 foizida (Antarktidasiz) qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun ba'zi tabiiy cheklovlar mavjud bo'lsa, qolgan 22 foiz yer maydonlaridan 13 foizi past, foizi o'rtacha va faqat 3 foizi yuqori unumdorligi bilan ajralib turadi. Mutaxassislarning hisob-kitoblariga ko'ra, sanoat yerlarining umumiy yer fondidagi ulushi 6-7 foizni tashkil qilmoqda. Sanoatni yer bilan ta'minlashda o'z maydonining ulushi bo'yicha AQSh – 0,8 foiz, Xitoy – 3 foiz, Fransiya – 3,4 foiz, Germaniya – 8 foiz, Buyuk Britaniya – 8,5 foiz, Yaponiya – 10,4 va Ukraina – 2,8 foizidan foydalanmoqda [8].

Yer resurslarini boshqarishda, ulardan foydalanish va muhofaza qilishda dunyoning barcha iqtisodiy rivojlangan va taraqqiy etgan mamlakatlarida qishloq xo'jaligi yerlariga ustuvorlik beriladi. Ular orasida mahsuldor qishloq xo'jaligi yerlari asosiy o'rinni egallaydi.

Bozor iqtisodiyoti rivojlangan va yer munosabatlarini huquqiy tartibga solishning barqaror tizimlari yaratilgan davlatlar sifatida Amerika, Angliya, Niderlandiya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Germaniya va boshqa rivojlangan mamlakatlarni qayd etish mumkin. Ushbu davlatlarda yer huquqining asosiy instituti mulk huquqi instituti bo'lib, u xorijiy mamlakatlar yer huquqining boshqa institutlariga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi va shunga ko'ra, ushbu davlatlar yer qonunchiligi va yer huquqiy adabiyotlarida haqli ravishda markaziy o'rinni egallaydi.

Yer islohotlari amalga oshirilayotgan rivojlangan davlatlarni esa ularda amalga oshirilgan islohotlarning shakliga qarab to'rt guruhga ajratishimiz mumkin.

Sharqiy Yevropa davlatlari – Bolgariya, Vengriya, Germaniya, Polsha, Ruminiya, Slovakiya, Chexiya, Yugoslaviya uchun yer islohotlarining asosiy yoʻnalishlari – yerlarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiydagi, davlat va kooperativ qishloq xoʻjalik iqtisodiyoti sohalarini qayta tashkil etish, dehqon (fermer) xoʻjaliklarini tashkil etish hisoblanadi.

Yer va agrar munosabatlarni Xitoy va boshqa janubi-sharqiy Osiyo mamlakatlarida isloh qilish ham oʻziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Jumladan, Xitoyda xalq kommunallarini yoppasiga tenglashtirishga asoslangan tizim oʻrtasida oilaviy pudrat tizimi yuzaga kelgan. Xitoydagi oilaviy pudrat tizimi yerni dehqon xoʻjaliklariga boʻlib berishga qaratilgan boʻlib, qishloq joylaridagi millionlab mehnatkashlarni ish joyi bilan taʼminlagan va sanoat mahsulotlarining sezilarli darajada oʻsishiga xizmat qilgan “qishloq sanoati” nomi bilan mashhur boʻlgan.

Lotin Amerikasi mamlakatlarida qishloq xoʻjaligi va yer munosabatlarini isloh qilish tartibi ham qiziqish uygʻotadi, zero, ushbu davlatlarda kollektiv (jamoat) mulkchilikdan voz kechish va xususiy mulkchilikni belgilash tizimi ustuvor ahamiyat kasb etadi.

Afrika davlatlarida yer munosabatlarini tartibga solishdagi oʻziga xoslik shundaki, ushbu davlatlar koʻp yillar davomida rivojlangan davlatlarning mustamlakasi boʻlganligi sababli ularning qonunchiligi va mahalliy xalqlarning yerdan foydalanishdagi odat huquqlari aralashib ketgan. Hozirda aksariyat Afrika davlatlarida ham yer maydonlari xususiydagi qishloq xoʻjaligi boʻlib berishga qaratilgan boʻlib, qishloq joylaridagi millionlab mehnatkashlarni ish joyi bilan taʼminlagan va sanoat mahsulotlarining sezilarli darajada oʻsishiga xizmat qilgan “qishloq sanoati” nomi bilan mashhur boʻlgan.

Taʼkidlash joizki, prokuratura organlarining yerlardan foydalanish va uni muhofaza qilish borasidagi vazifalari yuqorida koʻrsatilgan huquqiy munosabatlardan kelib chiqqan holda, har bir davlatda prokuratura organlarining huquqiy maqomi asosida amalga oshiriladi.

Bizga maʼlumki, bugungi kunda xalqaro tajribada prokuratura organlarini ularning

faoliyat yoʻnalishi va vazifalaridan kelib chiqqan holda, ikkita modelga ajratishimiz mumkin. Bunda prokuraturaning u yoki bu modelga kirishi ushbu davlatning huquqiy tizimi va davlat tuzilishi bilan bevosita bogʻliqdir. Birinchi modelda prokuratura organlari, avvalambor, jinoiy taʼqib va ayblov idorasi hisoblangan, ikkinchi modelda u qonunchilik ustidan nazorat olib boradigan organdir.

Bu borada koʻplab olimlar oʻzlari-ning ilmiy qarashlarini bayon qilib oʻtgan. Xususan, Y. Knyazevaning fikriga koʻra, “Gʻarb davlatlarida prokuratura ayblov organi sifatida faoliyat koʻrsatishi, “umumiy nazorat”ni amalga oshirmasligini taʼkidlab, aksariyat mamlakatlarda prokuratura mustaqil tizim emas, balki sud yoki ijro hokimiyatining tarkibiy qismi hisoblanadi” [9]. Shunga oʻxshash qarashlar S. Abdurahmonova va A. Kanatov [10] tomonidan ham bayon etilib, prokuratura organlari ijro hokimiyati (AQSh, Estoniya va b.lar) va sud hokimiyati (Ispaniya, Latviya, Gruziya va b.lar) tizimida faoliyat koʻrsatishini taʼkidlaydilar. F. Malikov va B. Boymatovlar esa “AQSh, Fransiya, Germaniya va Italiya prokuratura organlarining asosiy vazifasi – birinchi navbatda, jinoiy taʼqibni amalga oshirishdan iborat” [11], deb taʼkidlashgan. M. Zaprudskaya “Birinchi model prokuratura organlarida “umumiy nazorat” (yaʼni qonunchilik ijrosi ustidan nazorat) funksiyasini tugatishni koʻzda tutadi. Ozarbayjon, Armaniston, Gruziya va Moldova davlatlarida prokuratura organlari faoliyati birinchi model doirasiga kirganligi sababli ularda “umumiy nazorat” funksiyasi mavjud emas. Rossiya, Belorussiya, Qozogʻiston, Qirgʻiziston, Tojikiston, Turkmaniston prokuratura organlarida qonunlar ijrosi ustidan nazorat funksiyasi birlamchi hisoblanadi” [12], deb bayon qilgan.

Yuridik adabiyotlarni tahlil qilish shundan dalolat beradiki, ushbu masala xususida huquqshunos olimlar va amaliyotchi muta-

xassislar o'rtasida turlicha qarashlar mavjud. Xususan, X. Zeytun [13] "Prokuror hokimiyati mustaqil va xolis bo'lishi shart. Prokuratura organlarining ijro hokimiyati tarkibiga kirishi ularga o'z faoliyatlarini xolis olib borishlariga to'sqinlik qilishi mumkin", degan g'oyani ilgari suradi. Biz ham ushbu muallifning fikrini to'liq qo'llab-quvvatlaymiz.

Prokuratura organlarining faoliyat yo'nalishlari va vazifalari uning davlat organlari tizimida tutgan roli bilan ham bevosita bog'liqdir. Xususan, A. Allamuratov davlat organlari tizimida prokuraturaning egalagan huquqiy maqomi bo'yicha davlatlarni to'rt guruhga, ya'ni prokuratura, ijro, sud va adliya idoralari tarkibiga kiradigan va hech bir hokimiyat tarmog'iga mansub bo'lmagan alohida organ sifatida faoliyat yuritadigan davlatlarga ajratadi [14]. Z. Ibragimov [15] va D. Hamdamovalar [16] ham o'z tadqiqotlarida shunga o'xshash tasniflashni bayon qilgan.

Xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish prokuratura organlari bajaradigan vazifalar turli davlatlarda o'ziga xos xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Jumladan, AQSh prokuraturasi faoliyati ko'proq jinoyatchilikka qarshi kurash va uning oldini olishga qaratilganligi bilan ajralib turadi [9, 17]. Attorney (prokuror)larning eng muhim vazifasi esa sudda ayblovni quvvatlashdir [14]. Germaniyada prokuratura organlari politsiya xizmati ishtirokida ayrim jinoyat ishlarini tergov qiladi, ayni paytda ushbu organ sudlar tarkibida faoliyat yuritadi. Angliya va Uelsda davlat ayblovchilari xizmati joriy qilingan bo'lib, ularning asosiy funksiyasi – politsiya tomonidan tergov qilingan jinoyat ishlari bo'yicha sudlarda davlat ayblovini quvvatlashdan iboratdir [9].

Yaponiya qonunchiligida prokurorlarning vakolatlariga quyidagilar kiritilgan: jinoiy ishni qo'zg'atish yoki tugatish, dastlabki tergovni olib borish, tegishli qonunlar ijrosini sudlardan talab qilish, hukmlar ijrosini tekshirish va nazorat qilish [18]. Aksariyat G'arb

davlatlarida esa prokurorlar sudlarda jinoyat va fuqarolik ishlari ko'rilishida ishtirok etib, fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoyalash, jinoyat qonunchiligi sohasidagi davlat siyosatini yuritishda asosiy o'rin egallaydi.

Masalan, Tojikiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-yanvardagi № 1172-sonli Farmoni bilan Tojikiston Respublikasi Bosh prokuraturasida yerga oid qonunchilik ijrosi ustidan nazorat boshqarmasi va uning hududiy bo'limlari tashkil etilgan.

Yoki Ispaniyaning 1981-yil 30-dekabrda-gi "Prokuratura to'g'risida"gi 50/1981-sonli Qonuniga ko'ra, Ispaniya Bosh prokuraturasi tarkibida yerdan foydalanish, tarixiy boyliklar, iqtisodiy va o'rmon yong'inlariga qarshi kurashish bo'yicha maxsus prokurorlar tashkil etilishi belgilab qo'yilgan. Ularning asosiy vazifalari sifatida yerdan foydalanish, tarixiy obyektlar, tabiat va atrof-muhitni muhofaza qilish, o'simlik va jonzorlar, uy hayvonlarini himoya qilish va o'rmon yong'inlariga qarshi kurashish borasidagi huquqbuzarliklar bo'yicha tekshirish o'tkazish, bunday ishlarning sudda ko'rilishida prokuror ishtirokini ta'minlash kabilar belgilangan [19].

Xorijiy mamlakatlar tajribasidan ko'rindiki, yer maydonlarini navbatma-navbat xususiylashtirish orqali yerlardan maqsadli va oqilona foydalanilishi yuzasidan davlat nazorati kamaytirilib, bu boradagi masalalar ko'proq fuqarolik munosabatlar shaklida hal qilib kelinmoqda.

Bizning fikrimizga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida ham yer maydonlarini to'liq xususiylashtirish, yerlardan foydalanish sohasidagi nizolarni faqatgina sud tartibida hal qilish, ko'proq moliyaviy choralar orqali qonun buzilishi holatlariga nisbatan munosabat bildirish maqsadga muvofiqdir. Albatta, bugungi kunda amalga oshirilayotgan islohotlar kelgusida yuqoridagi kabi jarayonlarning ham respublikamizda joriy etilishiga olib keladi.

Biroq hozirgi sharoitda mamlakatimizda yer resurslari, ayniqsa, qishloq xo'jaligi yerlari hajmi oz miqdorni tashkil qilganligini inobatga olib, toki yer maydonlari va undan foydalanish shartlari AQSh va Yevropa davlatlaridagi kabi zonalashtirilmaguncha hamda yerlar haqiqiy egasini topmagunga qadar bunday yerlarni muhofaza qilish maqsadida sohada prokuror nazoratini takomillashtirish zarur.

Xulosalar

Prokuratura organlari tomonidan yer to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosi bo'yicha xorijiy mamlakatlar tajribasini tahlil etish natijasida G'arb davlatlarida prokuratura faoliyati, asosan, sudlarda ishlar ko'rilishida prokuror ishtirokini ta'minlash va jinoyat qonunchiligi sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirishga qaratilganligi, qonunlar ijrosi ustidan prokuror nazorati funksiyasi MDHga a'zo mamlakatlarning aksariyatida yetakchi funksiya bo'lib qolayotganligi haqida xulosa qilindi.

Iqtisodiy rivojlangan davlatlarda (AQSh, Germaniya, Fransiya, Italiya va Angliya) prokuratura organlari qonunlar ijrosi ustidan nazorat funksiyasini bajarmaydi. Prokuror nazoratiga zaruratning yo'qligi esa mazkur davlatlarning tarixiy davlatchilik va huquq tizimiga egaligi, aholida qonunlarga hurmat, sudlarga bo'lgan ishonchning balandligi, kuchli advokatura va yuridik xizmat tizimi mavjudligi, jamoatchilik nazoratining kuchligi bilan izohlanadi.

Ayrim iqtisodiyoti rivojlangan davlatlarda yer va tabiatni muhofaza qilish masalalarida prokuror nazoratiga ehtiyoj sezilib, maxsus prokuraturalar tashkil qilingan. Masalan, Ispaniyaning 1981-yil 30-dekabrda "Prokuratura to'g'risida"gi 50/1981-sonli Qonuniga ko'ra, Ispaniya Bosh prokuraturasi tarkibida yerdan foydalanish, tarixiy bo'ylıklar, iqtisodiy va o'rmon yong'inlariga qarshi kurashish bo'yicha maxsus prokurorlar tashkil etilishi belgilangan. Biroq ushbu prokuraturalarning vazifasi qonunlar ijrosi ustidan nazoratni

amalga oshirish emas, balki ushbu sohada jinoyatlar tergov ustidan nazoratni amalga oshirish hamda sud ko'rilishida davlat ayblovini qo'llab-quvvatlashdan iboratdir.

Amerika, Angliya, Niderlandiya, Italiya, Fransiya, Ispaniya, Germaniya va boshqa rivojlangan mamlakatlarda bozor iqtisodiyoti rivojlangan hamda yer munosabatlarini huquqiy tartibga solishning barqaror tizimlari yaratilgan. Mazkur hududlarda yer uzoq yillardan beri xususiy mulk sifatida berilganligi sababli bugungi kunda yer bilan bog'liq munosabatlar, asosan, fuqarolik sud tartibida hal qilinadi. Shu sababli kelgusida bizda ham yerlarni xususiy mulk sifatida ajratish, yerlardan noqonuniy va maqsadsiz foydalanish holatlari bo'yicha ko'proq moliyaviy hamda soliq jarimalari qo'llash orqali barham berish haqida to'xtamga kelindi.

Yer kodeksining 83¹-moddasiga ko'ra, prokuratura organlari yerlardan foydalanish va uni muhofaza qilish ustidan davlat nazoratini amalga oshiruvchi organlar sirasiga kirmasa-da, biroq prokuratura organlarining yerdan foydalanishni nazorat qilish hamda ularni muhofaza etishni ta'minlashga mas'ul bo'lgan va bu sohada davlat nazoratini amalga oshiradigan mahalliy davlat hokimiyati organlari, shuningdek, yerdan foydalanish va uni muhofaza qilishga maxsus vakolatli bo'lgan davlat boshqaruvi organlari hamda boshqa davlat organlariga uslubiy va amaliy yordam ko'rsatishi, ushbu organlar bilan o'zaro amaliy hamkorlikni ta'minlash borasida tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirishi mazkur sohada qonuniylikni ta'minlashga xizmat qilishi haqida xulosaga kelindi.

Yer munosabatlarini tartibga soluvchi davlat organlari, ya'ni Davlat Soliq qo'mitasi huzuridagi Kadastr agentligi va Qishloq xo'jaligi vazirligi bilan aynan yer munosabatlarini tartibga solishga qaratilgan munosabatlarni tartibga soluvchi rasmiy hujjat qabul qilish zaruriyati bo'yicha to'xtamga kelinib, tadqiqot jarayonida bu bo'yicha aniq takliflar beriladi.

REFERENCES

1. National Report on the state of land resources of the Republic of Uzbekistan. 2022, pp. 6, 21.
2. Speech of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the solemn ceremony dedicated to the day of employees of the Village Farm. *Folk word*, 2017, no. 248 (6942).'
3. Kalugina O.V. Prokurorskiy nadzor za ispolneniyem zemel'nogo zakonodatel'stva v Rossiyskoy Federatsii [Prosecutor's supervision over the implementation of land legislation in the Russian Federation]. PhD thesis. 12.00.11. Moscow, 2013, pp. 18, 174.
4. O'zbekiston Respublikasi Bosh prokurorining buyruqlari [Orders of the prosecutor general of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Tasvir Publ., 2018, vol. 1, 992 p.
5. Xolmo'minov J. et al. Ekologiya huquqiy javobgarlik fanidan ma'ruzalar matni [Ecology the text of lectures on the subject of ecological legal responsibility]. Tashkent, TSUL, 2011.
6. Implementation of a special management procedure in Bostanlyk district. *Folk word*, 2020, August 28, no. 182 (7684), pp. 1–2.
7. Kalugina O.V. Predmet predela prokurorskogo nadzora za ispolneniyem zemel'nogo zakonodatel'stva v Rossiyskoy Federatsii [Subject limits of prosecutorial supervision of the implementation of land legislation in the Russian Federation]. *Administrative and Municipal Law*, 2012, no. 12, pp. 5–16.
8. Mahsudov M. Economic evaluation of land fund diversification of land use. *International Journal of Financial, Accounting, and Management*, 2019, pp. 167–172.
9. KnyazevaYe.G. Prokurorskiy nadzor v zarubezhnykh stranakh [Prosecutor's supervision in foreign countries]. *Legal World*, 2014, no. 3, pp. 34–37.
10. Abdrakhmanova S., Kanatov A. K voprosu opredeleniya mesta i roli organov prokuratury [The issue of determining the place and role of the Prosecutor's Office]. *Law and the State*, 2016, no. 4 (73), pp. 26–31.
11. Malikov F., Boymatov B. Xorijiy mamlakatlarda fuqarolik ishlari bo'yicha prokurorlik nazorati va ijro ish yurituvining o'ziga xos xususiyatlari [Features of prosecutorial supervision and enforcement proceedings in civil cases in foreign countries]. *Sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlari – Judicial and Law Enforcement*, Tashkent, TSUL, 2009, 50 p.
12. Zaprudskaya M. Sovershenstvovaniye prokurorskogo nadzora za ispolneniyem zakonodatel'stva [Improving the prosecutor's supervision over the implementation of legislation]. Available at: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/186402/1/135-139.pdf/>.
13. Zeytun X. Mezhdunarodnyye printsipy, kasayushhiyesya nezavisimosti i podotchetnosti sudey, advokatov i prokurorov: prakticheskoe rukovodstvo [International law concerning the independence and accountability of courts, lawyers and prosecutors: a practical guide]. *International Commission of Jurists*, P.O. Box 91 33 Rue des Bains CH-1211, Geneva 8 Switzerland, 2007, no. 1, pp. 75–81.
14. Avazov N.T. Xorijiy mamlakatlarda prokuraturaning o'ziga xos xususiyatlari [Features of the prosecutor's office in foreign countries]. *Problems of application and interpretation of legal norms. Proceedings of the Republican scientific seminar*. Tashkent, TSUL, 2018, pp. 216–223.
15. Ibragimov Z.S. Mustaqillik va O'zbekiston Respublikasi prokuraturasi (istiqlol yillaridagi huquqiy maqomi rivojlanishining qiyosiy tahlili) [Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan and independence (comparative analysis of the development of legal status in the years of independence)]. Tashkent, 2011, p. 126.
16. Hamdamova D. Prokuratura organlari faoliyatining qiyosiy tahlili [Comparative analysis of the activities of the prosecutor's office]. 2020, no. 4, pp. 42–43.
17. Vinegrad A. The role of the prosecutor: serving the interests of all the people. *Hofstra Law Review*, 2000, vol. 28, iss. 4, Article 3. Available at: <https://scholarlycommons.law.hofstra.edu/hlr/vol28/iss4/3/> (accessed 10.11.2021).
18. Umrzoqov Z., Boronov S. Yaponiyada prokuratura organlari faoliyati yuzasidan ba'zi mulohazalar [Some feedback on the activities of the prosecutor's office in Japan]. *Judicial and law*

enforcement agencies. Proceedings of scientific articles of masters of the direction. Tashkent, TSUL, 2009, p. 34.

19. The status of the public Prosecution Departament of Spain. Law No. 20/1981 of 1981, December 30. Available at: <https://www.fiscal.es/documents/20142/47455/Spanish+Law+on+Prosecutors.pdf/> (accessed 12.09.2022).

20. Allamuratov A.T., Ergashev A.A. Xorijiy mamlakatlarda prokuratura [Prosecutor's office in foreign countries]. Tashkent, TSUL Publ., 2009, pp. 8–9.

21. Vinokurov A.Yu. Polnomochiya prokurora po nadzoru za ispolneniyem zakonov [Powers of the prosecutor to supervise the execution of laws]. *Legality*, 2006, no. 4, pp. 10–13.

22. Vinokurov A.Yu. Trebovaniye prokurora o provedenii proverki [The prosecutor's request to conduct an inspection]. *Legality*, 2012, no. 2, pp. 19–22.

23. Kazarina A. Predmet obshhego nadzora [Subject of general supervision]. *Legality*, 2004, no. 11, pp. 7–9.

24. Krilatykh E.N. Zemel'naya reforma na vostokey Germanii [Land reform in the east of Germany]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/zemelnaya-reforma-na-vostokey-germanii/>.

25. Mitrofanova I.B. Zemel'nyye, vodnyye, lesnyye i rekreatsionnyye resursy mira [Land, water, forest recreational resources of the world]. *World and National Economy*, 2020, no. 3 (52).

26. Po'latov B.X. Inson huquq va erkinliklari, jamiyat va davlatning qonuniy manfaatlarini ta'minlashda prokuratura organlari faoliyatini takomillashtirish muammolari [Problems of improving the activities of prosecutorial authorities in ensuring human rights and freedoms, legal interests of society and the state]. Formation of the activities of judicial and law enforcement bodies on new grounds in the years of independence. Proceedings of the Conference. Tashkent, TSUL, 2007, November 29. p. 27.

27. Po'latov B.X. O'zbekiston Respublikasi prokuraturasining konstitutsiyaviy maqomi [Constitutional status of the prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan]. Bulletin of Higher Education Courses of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan, 2017, no. 4 (32), pp. 27–28.

28. Raximov F.X. Prokuror nazorati va faoliyat yo'nalishlari [Prosecutor's supervision and areas]. Activity collection of scientific and practical articles. Ed. T.A. Umarov. Tashkent, 2008, pp. 87–94.

29. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va prokuratura [Constitution of the Republic of Uzbekistan and prosecutor's office]. Ed. A.Kh. Saidov. Tashkent, TSUL, 2005, pp. 8–12.

30. Savino D. "Zemel'nyy golod" ital'yanskogo krestyanstva: ot ob'edineniya strany do agrarnoy reformy [The "land famine" of the Italian peasantry: from the unification of the country to agrarian reform]. *Peasant Studies*, 2019, no. 2, pp. 108–127. Available at: <https://peasantstudies.ru/ru/category/12-2019-4-2?download=131/> (accessed 12.09.2022).

31. Xolmo'minov J.T, Safarov J.I. Xorijiy mamlakatlarda tabiiy resurslar huquqi: qiyosiy tahlil va qonunchilikni takomillashtirish [The right to natural resources in foreign countries: comparative analysis and improvement of legislation]. Tashkent, TSUL, 2012, pp. 40–41.

32. Po'latov B.X. Prokuror nazorati [Prosecutor's supervision]. Eds. T.A. Umarov, A.T. Allamuratov et al. Tashkent, 2009, pp. 147–148.

33. Prokurorskiy nadzor [Prosecutor's supervision]. Moscow, 2019, vol. 2, p. 16.

34. Averina K. Features of land relations in French law. *Gosudarstvo i pravo – State and Law*, 2012, no. 15, pp. 65–74.

35. De Arriba Bueno R. Evaluating land reform and market in Bulgaria. *East-West Journal of Economics and Business*, 2007, vol. X, no. 1, pp. 11–33. Available at: <https://www.u-picardie.fr/eastwest/fichiers/art57.pdf/> (accessed 12.09.2022).

36. Radjapov A. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning tabiatni muhofaza qilish sohasidagi faoliyati [Activities of law enforcement bodies in the field of nature protection]. Tashkent, TSUL, 2011.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

5 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y.f.d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik,

F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 25.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,92 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 169.

TDYU tipografiyasida chop etildi.